

DANIEL KORBEL

 <https://orcid.org/0000-0002-2267-0887>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Prawo w okresie rewolucji husyckiej

Pod koniec XIV w. w skład Królestwa Czeskiego wchodziły: Czechy, Morawy, księstwa Dolnego i Górnego Śląska, Dolne i Górne Łużyce. Król czeski Karol IV (1346—1378)¹ był także królem Niemiec i nominalnym świeckim zwierzchnikiem zachodnioeuropejskiego chrześcijaństwa — świętym cesarzem rzymskim. Królestwo Czeskie było jednym z najważniejszych państw w Europie, a Praga ze swoim uniwersytetem (pierwszym na terenie Rzeszy) stanowiła jeden z centralnych ośrodków Cesarstwa. W okresie rządów Wacława IV (1378—1419) — syna Karola IV — nastąpiło osłabienie władzy królewskiej, a jednocześnie narastało napięcie socjalne, narodowościowe i związane z ruchem postulującym naprawę Kościoła katolickiego. Na tle upadku autorytetu Kościoła w całym zachodniochrześcijańskim świecie (m.in. symonia, sprzedaż odpustów dwóch, a od 1409 r. nawet trzech papieży jednocześnie) sytuacja w Królestwie Czeskim była wyjątkowo nabrzmiała. Kościół katolicki miał w nim dominującą pozycję gospodarczą i był największym posiadaczem; należało do niego ok. 40% ziemi. Blokowało to przestrzeń dla rozwijających się miast i wielkich możnowładczych rodów. Z kolei czeskie średnie i niższe rycerstwo stale ubożało. Klęski żywiołowe, zarazy, nieurodzące dodatkowo pogarszały sytuację chłopów i biedoty miejskiej.

Na antagonizmy socjalne i gospodarcze nakładały się konflikty narodowe. Napięcia między Niemcami i Czechami przejawiały się nie tylko w miastach, gdzie patrycjat był w dużej mierze niemiecki, lecz równie silne tarcia narodowościowe występowały na uniwersytecie praskim. Z jednej strony spór ten dotyczył kwestii władzy na uczelni, ponieważ czeska nacja miała jeden głos,

¹ W przypadku Karola IV i Wacława IV podajemy tylko najważniejsze dla nas lata panowania na tronie czeskim.

a pozostałe (bawarska, saksońska i polska) — w sumie trzy głosy. Jednocześnie na podział narodowościowy nałożył się spór naukowy, głównie pomiędzy czeskimi zwolennikami filozofii realistycznej i ruchu głoszącego potrzebę reformy Kościoła a zwolennikami nominalizmu — przede wszystkim niemieckimi profesorami i studentami. Dla Czechów z Janem Husem na czele niezwykle ważnym orężem polemiki były pisma Johna Wiklifa, angielskiego teologa, profesora uniwersytetu oksfordzkiego². Hus, powtarzając i rozwijając postulaty Wiklifa, głosił potrzebę gruntownej reformy Kościoła katolickiego, a za błąd uznawał stawianie prawa rzymskiego i kanonicznego przed prawem Chrystusowym³. Obwiniał także sędziów, że prawdę traktują „jak Piłat Chrystusa”, że potrafią nie karać winnego, a kiedy indziej prostym ludziom za drobne występki wymierzają ciężkie kary — nawet karę śmierci⁴.

Przed burzą

W 1409 r. król Wacław IV, uwikłany w walkę o koronę cesarską, przyznał Dekretem Kutnohorskim czeskiej nacji na uniwersytecie trzy głosy, a pozostałym nacjom — jeden „wspólny” głos. Na znak protestu większość niemieckich i polskich profesorów i studentów wyjechała z Pragi na inne uniwersytety, a Jan Hus został pierwszym czeskim rektorem uniwersytetu praskiego. Nauki Wiklifa oraz poglądy głoszone przez samego Husa i innych mistrzów uniwersyteckich, choć zyskiwały rzesze zwolenników, spowodowały interwencję Kościoła katolickiego, który uznawał je za hereetyckie. Arcybiskup praski nałożył na Husa interdykt, a następnie proces o herezję wytoczyła mu Kuria Rzymska. Gdy wystąpił przeciwko sprzedaży odpustów, papież Jan XXIII w 1412 r. obłożył go klątwą. Hus musiał opuścić Pragę, udając się na prowincję, do majątków swoich zwolenników. Tam wśród prostego ludu nadal głosił swoje kazania oraz pracował nad kolejnymi pismami. W listopadzie 1414 r., ufając w gwarantujący mu bezpieczeństwo list żelazny króla Węgier i Niemiec Zygmunta Luksemburczyka, udał się na sobór w Konstancji, aby bronić swych poglądów. Dnia 6 lipca 1415 r. jako kacerz został spalony na stosie⁵.

² Poglądy Wiklifa stały się znane społeczności uniwersytetu praskiego ok. 1380 r. Będąc początkowo przedmiotem krytyki i licznych ataków, szybko zdobyły popularność wśród studentów, którzy wykonywali odpisy jego pism. Por. W. Zęga: *Filozofia Boga w „Quaestiones Sententiarum” Mikołaja Bicepsa: krytyka prądów nominalistycznych na Uniwersytecie Praskim w latach osiemdziesiątych XIV w.* Wydawnictwo Homini, Warszawa, 2002, s. 100.

³ J. Kejř: *Mistr Jan Hus o právnictví*. „Právněhistorické studie” [Praha] 1955, 1, s. 91.

⁴ Ibidem, s. 96.

⁵ Dnia 30 maja 1416 r. w Konstancji spalono także Hieronima z Pragi, współpracownika Husa, ucznia Johna Wiklifa, profesora uniwersytetu praskiego.

Męczeńska śmierć Jana Husa wywołała wielkie wzburzenie w Królestwie Czeskim. List protestacyjny podpisało 452 rycerzy i szlachciców czeskich i morawskich. Jednocześnie ruch reformacyjny, żądający odnowy Kościoła, zwany już ruchem husyckim, zyskiwał na sile. Kierowany był przez uczniów i współpracowników Husa z uniwersytetu praskiego (m.in. Jakubek ze Stříbra, Křišťan z Prachatic i prawnik Jan z Jesenice). Obok środowiska związanego z uniwersytetem i Pragą oraz części możnych rodów, rozwijał się drugi nurt husycki, wśród prostego ludu na wsiach, w miasteczkach i wśród drobnego rycerstwa. Jego propagatorami byli uczniowie Husa, lokalne zubożałe duchowieństwo, a także członkowie grup religijnych prześladowanych w Europie Zachodniej (przede wszystkim waldensów), którym łatwiej było się ukrywać na terenie Czech. Ten nurt był bardziej radykalny w głoszonych poglądach i postulatach od husytów pochodzących z rycerstwa, związanych z Pragą i uniwersytetem. W obu nurtach zaczęto podawać wszystkim wiernym Komunię Świętą pod obiema postaciami — chleba i wina, co stało się „znakiem rozpoznawczym” ruchu. Od wiosny 1419 r. ludowy nurt zaczął przejawiać się także w tzw. pielgrzymkach na góry, podczas których na wyznaczonych wzgórzach zbierali się bardzo licznie wierni husycy⁶. Te masowe zgromadzenia, pokojowe i *stricte* modlitewne, których uczestnicy nie mieli broni, wywołały gwałtowną reakcję Kościoła katolickiego i bogatszej szlachty. Uznano je za heretyckie i politycznie niebezpieczne. Dochodziło do ataków na pielgrzymów, wielu z nich zginęło lub zostało rannych, wielu innych trafiło do lochów, na męki i śmierć.

W tym samym czasie w Pradze dochodziło do pierwszych manifestacji i zamieszek. W reakcji na rosnące napięcie król Wacław IV 6 lipca 1419 r. wymienił cały skład rady Nowego Miasta Praskiego na ludzi wrogich ruchowi husyckiemu, a ci uwięzili wielu husytów i zakazali procesji. Dnia 30 lipca 1419 r. wzburzony tłum pod przywództwem radykalnego księdza husyckiego Jana Želivskeho udał się pod ratusz nowomiejski i obalił radę miejską, wyrzucając część jej członków z okien ratusza. Nowo wybrana rada składała się ze zwolenników radykalnego skrzydła ruchu husyckiego. Informacja o tych zajściach wpłynęła na pogorszenie stanu zdrowia króla, który 16 sierpnia tego samego roku zmarł. Nastąpił okres bezkrólewia, a posiadający prawa do tronu po bezdzietnym Wacławie IV jego brat Zygmunt Luksemburczyk był nie do przyjęcia dla ruchu husyckiego, ponieważ obwiniano go o śmierć Jana Husa w Konstancji. W Czechach i częściowo na Morawach rozpoczął się gwałtowny przewrót, który szybko dotknął wszystkie części organizacji państwowej i kościelnej.

⁶ S. Bylina: *Na skraju lewicy husyckiej*. Instytut Historii PAN, Warszawa, 2005, s. 26.

Nowy porządek

Rewolucja husycka uderzyła z równą siłą w oba filary średniowiecznego systemu prawnego — zarówno prawo kościelne/kanoniczne, jak i prawo świeckie. Mistrz uniwersytetu praskiego Jan z Příbramě przytacza prorocтва i nauki radykalnych księży taboryckich: „wszystkie prawa książęce, ziemskie i miejskie jako należące do człowieka, a nie Boga, mają być zniesione”⁷. Instytucja Kościoła katolickiego legła w gruzach — upadł jego autorytet, nie tylko religijny, także ten związany z jego politycznym i prawnym wpisaniem w system państwowy. Rozpadł się także kościelny aparat administracyjnosądowy. Kościelne sądownictwo w Królestwie Czeskim praktycznie zanikło na kilkadziesiąt lat, tak że na początku XVI w. już prawie nie pamiętano tej formy sądów⁸. Niestety, przedrewolucyjny Kościół katolicki był także świetną teoretyczną i praktyczną szkołą dla prawników i urzędników sądowych. Tak więc zniszczenie sądownictwa kościelnego zdecydowanie ograniczyło liczbę tych dotąd świetnie przygotowanych zawodowo osób.

Podobnie stało się z samą instytucją państwa — aparat państwowy na dużych obszarach Królestwa Czeskiego (które wraz z militarnymi sukcesami husytów stale się powiększały) niemal przestał funkcjonować. Radykalne skrzydło ruchu husyckiego zanegowało władzę świecką łącznie z jej najwyższym przedstawicielem — królem. W czasie wielkiego chiliastycznego zgromadzenia husytów niedaleko Pragi (30 września 1419 r.) pojawiły się postulaty stworzenia „bożej republiki”⁹. Świadczy o tym także zbezczeszczenie zwłok króla Wacława IV w czasie walk na lewobrzeżnej części Pragi w 1419 r. Radykalni księża taboryccy nauczali, „że niesłuszne jest mieć króla ani go wybierać, ponieważ sam Pan Bóg króluje [...]”¹⁰.

W pierwszym okresie ruchu husyckiego duży wpływ ideowy miał nurt chiliastyczny, głoszący bliski koniec świata, po którym przy życiu pozostaną jedynie prawowierni, zapanuje Chrystus, na ziemi zaś przez 1000 lat ludzkie prawa będą zbędne. Wyliczono datę końca świata na 14 lutego 1420 r.¹¹, zatem sam „ludzki” grzeszny system prawny był już niepotrzebny. Prorocтва się jednak nie spełniły, świat się nie skończył, a toczące się dalej życie wymusiło zastąpienie odrzuconego i niszczonego starego porządku nowym prawem. W miejsce

⁷ Jan z Příbramě: *Život kněží tábořských*. Příbram 2000, s. 49.

⁸ J. Kejř: *Dvě studie o husitském právnictví*. In: „Rozpravy Československé akademie věd”. Řada společenských věd. Roč. 64, seš. 5. Praha 1954, s. 19.

⁹ *Encyklopedie husitství*. Husitské muzeum v Táboře, Tábor, 2007.

¹⁰ Jan z Příbramě: *Život kněží tábořských...*, s. 49.

¹¹ P. Soukup: *Władza prawowita i wojna sprawiedliwa w myśli husyckiej*. W: *Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium*. Warszawa—Kraków 2002, s. 343.

zniszczonych filarów prawa wchodził więc nowy system, kreowany wraz z rozwojem rewolucji¹². Husyci, tworząc go, poszukując nowych i przewartościowując istniejące wcześniej jego elementy, sięgnęli do etycznych i moralnych kryteriów wywiedzionych wprost z treści Pisma Świętego¹³. W roku 1420 radykalni taboryci postulowali konieczność odrzucenia prawa niemieckiego (miejskiego) i prawa pogańskiego (rzymskiego), by zastąpić je „prawem Bożym”¹⁴.

W średniowiecznej Europie stale obecna jest pewna ciągłość i stałe przenikanie się przymusu, sankcji prawnych z nakazami moralnymi zawartymi w Piśmie Świętym i mocne powiązanie prawa z religią. Chociaż dominującą rolę miała warstwa teologiczna, przenikanie teologii i prawa w średniowieczu znajdowało swoje odbicie w scholastycznej teologii. A ta akceptowała istniejący system prawny zbudowany na podstawie norm, na straży których stoi Kościół katolicki. Husyci postanowili zmienić prawo stanowione i zastąpić je prawem moralnym, prawem Bożym. W pierwszych latach rewolucji odrzucili wszystko, oprócz Pisma Świętego, a jego autorytet stał się odnośnikiem, wzorem, z którego wywodzono nowe prawa. Z nim też porównywano istniejące przed rewolucją regulacje prawne, które chciano zaadaptować do nowych warunków. Tak więc autorytet norm prawa stracił swój normatywny charakter, stał się niesamodzielnym, pomocniczym elementem, do którego sięgano tylko jako do materiału mającego wzmacnić tezy prawne wywiedzione z etycznych i moralnych źródeł (z Pisma Świętego). Husyci przyjęli jako główną zasadę teologicznego podejścia do prawa regułę, że to „prawo Boże” jest najwyższą, niepodważalną jego normą. Wszystko, co z niego nie wypływa lub nie da się na bazie „prawa Bożego” udowodnić, jest z nim sprzeczne, jest wymysłem ludzkim. Sformułowanie „prawo Boże” powtarzane w całym kraju, w pismach, kazaniach praktycznie wszystkich przedstawicieli różnych nurtów husyckich, ale także w pieśniach ludu czy wojska¹⁵ stało się synonimem prawa w ogóle. Stosując przepisy któregośkolwiek rodzaju prawa, husyci najpierw sprawdzali jego zgodność z „prawem Bożym”, czyli Pismem Świętym interpretowanym zgodnie z duchem rewolucyjnych zmian¹⁶. Pojawiały się nawet sądowe rozstrzygnięcia odwołujące się wprost do prawa Bożego, np. w Kutnej Horze (ostatnie z 1428 r.). Oczywiście, całkowite odrzucenie przedrewolucyjnego systemu prawnego było niemożliwe¹⁷. Nowe „Boże prawa” musiały zostać uzupełnione fragmentami dotychczas istniejących reguł prawnych.

¹² V. Vaněček: *Stát a právo v husitském revolučním hnutí*. Pravnik 1952, s. 360.

¹³ J. Kejř: *Právní myšlení v dílech husitských teoretiků*. Praha 1984, s. 200.

¹⁴ V. Vaněček: *Idea spravedlnosti a práva*. In: *Husité*. Praha 1984, s. 102.

¹⁵ T. Fudge: *The „Law of God”: Reform and Religious Practice in Late Medieval Bohemia*. „The Bohemian Reformation and Religious Practice” [Prague] 1994, vol. 1, s. 51.

¹⁶ J. Kejř: *Právní život v husitské Kutné hoře*. Československá akademie věd, Praha, 1958, s. 190.

¹⁷ V. Vaněček: *Idea spravedlnosti a práva...*, s. 103.

Przed rewolucją stan szlachecki w Królestwie Czeskim miał swoje odrębne rozbudowane prawo stanowe — *zemské právo* (prawo ziemskie). Jego elementami były *zemské soudy* (sądy ziemskie) i *zemské desky* (ziemskie księgi sądowe)¹⁸. Miasta posiadały *městské právo*, często odmienne w różnych miastach. Obie gałęzie prawa były oparte na tradycyjnych źródłach i przywilejach nadanych przez króla lub — w przypadku miast — na przywilejach prywatnych fundatorów bądź właścicieli miast. Rewolucja szczególnie dotkliwie ograniczyła możliwości korzystania przez szlachtę z prawa stanowego. Prawo ziemskie nie mogło być egzekwowane, nie były również dostępne księgi sądowe, a bez wpisów do nich nie można było w pełni udowodnić swych praw, roszczeń itp. Przed sądami to właśnie wpisy do ksiąg ziemskich były dowodem rozstrzygającym. Oczywiście, w okresie bezkrólewia jeszcze gorsza była sytuacja dworskiego sądu i jego ksiąg, które zanikły, podobnie jak Rada Królewska¹⁹. *Poprávcové*, czyli urzędnicy ziemscy sprawujący funkcje sądowe i karno-policyjne (najczęściej lokalni możni), stracili swój autorytet i władzę. W najlepszym wypadku terytorialny obszar tej realnej władzy ograniczony został do granic włości, które udało im się utrzymać. Twierdzono, że „*práva nejdou*” (prawa nie działają)²⁰. Szlachta próbowała obchodzić te niedogodności, tworząc pewnego rodzaju praktykę umownych rękojmi i słownych umów, do których dołączano klauzulę, w której zastrzegano, że jak tylko znowu będzie to możliwe, zostaną dokonane stosowne wpisy w księgach sądowych.

Rycerstwo korzystało również z działającego i znacznie pewniejszego miejskiego systemu prawnego, czyli wpisów do ksiąg miejskich. Był to kolejny element wzmocnienia polityczno-prawnej roli miast i stanu mieszczańskiego. W sferze *stricte* prawnej przejawiał się także w utrzymaniu w miastach większych elementów przedrewolucyjnego systemu prawnego. W miastach bowiem, praktycznie nieprzerwanie, funkcjonowały miejskie sądy i księgi sądowe, które na bieżąco uzupełniano. Zamieszczano w nich protokoły i zapisy o przestępstwach, wyrokach itp. Wzrost znaczenia politycznego i militarne miast husyckich jednocześnie przekładał się na powiększenie zakresu uprawnień i obszaru terytorialnej władzy miejskich sądów przez zdobywanie nowych terenów lub zawiązywanie sojuszy.

Podobny proces przebiegał w nowo powstałym ośrodku — mieście Tabor, najbardziej zrewolucjonizowanym i radykalnym, powołanym w 1420 r., w okresie chiliastycznych „pielgrzymek na góry”. Z początkowej komuny, w której panowała absolutna równość i wspólnota dóbr, zaczęła się kształtować teokratyczno-wojskowa wspólnota, na czele której postawiono czterech wybra-

¹⁸ R. Novotný: *Prostor a společnost*. In: *Husitské století*. Kol. autorů. NLN, Praha, 2014, s. 162—164.

¹⁹ *Ibidem*, s. 164.

²⁰ *Velké dějiny země Koruny české — Stát*. Kol. autorů. Nakladatelství PASEKA, Praha—Litomyšl, 2015, s. 84.

ných hetmanów (w tym Jana Žižkę) oraz „biskupa”, zwierzchnika radykalnego duchowieństwa husyckiego Mikuláša Biskupca z Pelhřimova²¹. W Taborze stosunkowo szybko uregulowano miejskie „samorządowe” prawa. Już po 1425 r. jego struktury nabierały formalnych i rzeczywistych cech miasta. Około roku 1430 w dokumentach pojawiła się Rada Miejska i burmistrz. Te cywilne samorządowe organy przejmowały stopniowo z rąk hetmanów (dowódców wojsk husyckich) i księży husyckich kompetencje dotyczące m.in. sądownictwa i prawa karnego²². W tym też okresie założone zostały miejskie księgi sądowe²³. O tym jak ważne były to dokumenty, świadczy fakt, że gdy w roku 1436 władze miasta Tabor negocjowały z Zygmuntem Luksemburskim przyjęcie w poczet miast królewskich, zagwarantowano potwierdzenie legalności jego ksiąg miejskich²⁴.

Jednym z ważnych elementów determinujących utrzymanie w miastach ksiąg sądowych i korzystanie z nich przez szlachtę były również działania tych, którzy w rewolucyjnej zawierusze przejęli majątki Kościoła katolickiego, królewskie lub prywatne należące do katolików i Niemców. Nowi właściciele chcieli, chociażby w minimalny sposób, wzmocnić swoje nowe prawa własności przez zapisy majątkowe w księgach miejskich.

Walczyć czy nie walczyć

Czas krwawej rewolucji był jednocześnie okresem wojny z zewnętrznym wrogiem, a także tej najstraszniejszej — wojny domowej i bratobójczej. Powstała więc sytuacja, w której czyny, dotychczas traktowane, jak przestępstwa i zbrodnie, jak zabicie człowieka, łupienie, czyli kradzież, wykonywane na rozkaz hetmanów uzyskiwały sankcje legalności. Jednak sama walka, wzięcie do ręki broni, na początku rewolucji były dla husytów niezwykle poważnymi problemami moralnymi i prawnymi.

Od początku ruchu husyckiego, tzn. po roku 1415, od pierwszych „pielgrzymek na góry” i od chiliastycznych prorocत्व o końcu świata, pojawiło się pytanie, czy husyta — prawowierny chrześcijanin — może w ogóle brać udział w walce. Będzie przecież ranił i zabijał ludzi, zatem popełniał grzech śmier-

²¹ W. Iwańczak: *Ludzie miecza modlitwy pracy. Trójpodział społeczeństwa w średnio-wiecznej myśli czeskiej*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce, 1995, s. 102.

²² F. Šmahel: *Husitská revoluce*. Díl 2: *Kořeny české reformace*. Univerzita Karlova, Praha, 1993, s. 112.

²³ J. Kejř: *Vznik městského zřízení v Táboře*. „Jihočeský sborník historický” 1971, s. 40.

²⁴ V. Vaněček: *Idea spravedlnosti a práva*. In: J. Kejř: *Husité*. Praha 1984, s. 116.

telny, karany na ziemi najcięższymi sankcjami, a co gorsza, po śmierci karany przez Boga wiecznym potępieniem.

Dylemat walczyć czy nie walczyć był powtórzeniem podobnej sytuacji, jaka miała miejsce w ostatnich stuleciach istnienia Imperium Rzymskiego, kiedy to chrześcijaństwo stało się znaczącą religią. To okres, w którym pojawił się poważny problem, czy w ogóle chrześcijanie mogą wstępować do rzymskiego wojska i wziąć broń do ręki. Zgodnie z nowotestamentowym nauczaniem Chrystusa i przykazaniem Bożym: Nie zabijaj!, chrześcijanin mógł podjąć tylko duchową walkę. Gdy po edykcje Konstantyna chrześcijaństwo stało się religią państwową, Kościół zezwolił chrześcijanom na czynny, orężny udział w walce, jednak pod pewnymi warunkami. Musiała to być walka sprawiedliwa, np. obronna, niedążąca do podbojów czy zysków majątkowych albo zdobycia władzy i sławy.

Główny przedstawiciel pacyfistycznego nurtu ideowo-religijnego w ruchu husyckim Petr Chelčický²⁵ konsekwentnie nauczał, że przemoc nie powinna być w ogóle wykorzystywana w kwestiach religijnych, że zabijanie nawet grzesznych jest złem, że chrześcijanie nie powinni służyć w wojsku. Nauczał także, że chrześcijanie winni przyjmować prześladowania bez chęci odwetu. Krytykował radykalnych husytów, którzy wzięli oręż do ręki i podjęli walkę²⁶. Wierzył, że wojna jest najgorszym złem i uważał, że żołnierze są zwykłymi mordercami popełniającymi najgorsze przestępstwa.

Krwawe prześladowania, jakie spotkały husytów ze strony katolików, a także atak wojsk pierwszej krucjaty antyhusyckiej przyspieszyły jednak i zdeterminowały decyzję o rozpoczęciu walki zbrojnej przez niemal wszystkich husytów. Walki zbrojnej, która według nowych prorocत्व chiliastów miała oczyścić ziemię ze stronników antychrysta i przygotować przyście Jezusa. Zaczęto się więc zbroić, tworzyć oddziały, walczyć, zdobywać zamki i miasta. Wątpliwości i dylematy moralne rozwiązano już pod koniec 1419 r., kiedy to dwaj kaznodzieje ludowi zwrócili się z pytaniem — walczyć czy nie walczyć, do mistrzów uniwersyteckich²⁷. Odpowiedzi na nie udzielili wybitni profesorowie — Jakubek ze Stříbra i Křišťan z Prachatic — w dokumencie *Usnesení university o podmínkách boje* (Uchwała uniwersytetu o warunkach prowadzenia walki). Odwołali się do nauczania św. Tomasza z Akwinu i opartych na nim poglądów Johna Wiklifia. Stwierdzili, że chrześcijanin powinien kierować się przede wszystkim cierpliwością i umiłowaniem pokoju. Jeśli jednak nie będzie można uniknąć walki, to może ją podjąć, lecz pod wieloma zastrzeżeniami

²⁵ Petr Chelčický (ok. 1390—ok. 1460) był jednym z największych myślicieli i pisarzy ruchu husyckiego. Jego uczniowie i zwolennicy po 1457 r. założyli trzecie wyznanie w Czechach — zw. Jednota bratrská (później zwani braćmi czeskimi).

²⁶ W. Iwańczak: *Ludzie miecza modlitwy pracy. Trójpodział społeczeństwa w średnio-wiecznej myśli czeskiej*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce, 1995, s. 101—112.

²⁷ P. Soukup: *Władza prawowita i wojna sprawiedliwa w myśli husyckiej...*, s. 341.

i warunkami. Walka mogła być prowadzona tylko zgodnie z prawem Bożym, sprawiedliwie, z czystych intencji i pobudek, i z odpowiednią do sytuacji siłą. Mistrzowie uniwersytetu praskiego uznali taką walkę w obronie prawa Bożego i ewangelii za „świętą wojnę”²⁸. Zgodzili się również z radykalnymi ideologami ruchu, że jeśli rycerze — stan uprawniony do walki obronnej — zaniedbują ten obowiązek, to w takiej walce może wziąć udział stan trzeci „pracujący” (chłopi i mieszczenie). W tym swoistym zbiorze zasad prowadzenia wojny oparto się na konkretnym, obszernie zacytowanym, fragmencie Pisma Świętego, a więc na autorytecie najwyższego aktu prawnego, najwyższej „konstytucji” dla każdego średniowiecznego chrześcijanina, czyli na Słowie Bożym. Opisując występki, zachowanie naganne, przestępcze, jako podstawę „prawną” wskazano konkretny zapis z dokładnie określonej części Pisma Świętego i powołano się na starotestamentowych proroków i starotestamentowych wojowników, m.in. Dawida i Saula.

Mistrz Jakubek ze Stříbra poświęcił temu tematowi m.in. dwie prace — *Malý traktát o válce* i *O podmínkách spravdivé války* (*O warunkach wojny sprawiedliwej*). Duchowni radykalnego odłamu husyckiego nawet w okresie największych walk wojny domowej i odpierania kolejnych krucjat wciąż wracali do odwiecznego dylematu chrześcijanina, a temat zasad prowadzenia sprawiedliwej walki zajmował wiele miejsca w obradach synodów duchowieństwa związku taboryckiego (w Písku w 1422 r. i w 1424 r. w Taborze i Klatovech)²⁹.

Czwarty Artykuł Praski

W kwietniu 1420 r. w Pradze zgromadziły się oddziały husyckie, które przybyły z różnych stron kraju, by bronić stolicy przed atakiem Zygmunta Luksemburskiego. W czasie wspólnych obrad różnych środowisk husyckich (pod przewodnictwem mistrza uniwersytetu praskiego Jakubka ze Stříbra³⁰) w lipcu 1420 r. zredagowano podstawy wspólnego programu — 4 Artykuły Praskie. Wszystkie nurty ruchu husyckiego akceptowały je przez cały okres rewolucji. Wspomniane Artykuły propagowały:

- 1) swobodne głoszenie Słowa Bożego przez wszystkich;
- 2) przyjmowanie komunii pod dwiema postaciami — chleba i wina, również przez świeckich;

²⁸ Ibidem.

²⁹ J. Macek: *Nejstarší husitský bojový řád*. In: *Historie a vojenství : sborník Vojenského historického ústavu*. Č. 2: *Historie a vojenství*. Praha 1952, s. 63.

³⁰ P. Čornej: *Velké dějiny země Koruny České, svazek V (1402—1437)*. Nakladatelství PASEKA, Praha—Litomyšl, 2000, s. 252.

- 3) apostołski, ubogi tryb życia księży i zakaz świeckiej władzy Kościoła katolickiego;
- 4) karanie jawnie popełnianych grzechów śmiertelnych³¹.

Czwarty Artykuł Praski nakazywał karać wszystkich popełniających grzechy śmiertelne jako występujących przeciwko prawu Bożemu, a kara miała być zastosowana bez względu na urząd czy stanowe pochodzenie grzesznika/winnego. Katolicki katalog 7 grzechów głównych (pycha, chciwość, nieczystość, zazdrość, nieumiarkowanie w jedzeniu i piciu, gniew, lenistwo) został przez husytów znacznie rozszerzony o czyny, które utrudniały bądź uniemożliwiały zbawienie duszy. Do katalogu grzechów śmiertelnych, szczególnie tych jawnych (*peccata mortalia publica*) husyci zaliczali również: złodziejstwo, prostytutkę, krzywoprzysięstwo, lichwę, gry hazardowe, pijaństwo, czary oraz popełniane przez księży świętokupstwo; branie pieniędzy za chrzest, komunie itd. Musimy jednak pamiętać, że różne stronnictwa husyckie różniły się pod względem interpretacji poszczególnych artykułów, których wykładnia również z czasem podlegała zmianom. Warto także zwrócić uwagę, że synody duchowieństwa husyckiego z początku 1421 r. zalecały księżom, aby ci najpierw zwalczali grzechy śmiertelne w swoim życiu, a dopiero później w życiu swoich parafian.

W Czwartym Artykule Praskim ruch husycki skutecznie uderzył w kościelne sądownictwo oparte na prawie kanonicznym. Artykuł ten domagał się bowiem sprawowania sądów i karania śmiertelnych grzechów od tych, którzy do sądenia mają kompetencje i urzędowe umocowanie („od těch, jenž úřad k tomu mají”), a więc od sądów świeckich³². W trakcie obrad soboru w Bazylei, na który w 1433 r. zaproszono delegację husycką, Prokop Łysy, najwyższy hetman i przywódca polityczny radykalnego skrzydła husyckiego, broniąc słuszności Czwartego Artykułu Praskiego, w duchu husyckiego radykalizmu przyznawał uprawnienia karne nie tylko świeckim panom, lecz również ludowi³³.

Oprócz 4 Artykułów Praskich, ważne dla podstaw nowego „ładu społecznego” były husyckie sejmy (*sněmy*). Ich rola była tym większa, że były zwoływane swobodnie i relatywnie często. Sejmy z okresu rewolucji obradowały nad sprawami, które wcześniej, w dobie przedhusyckiej, w ogóle do kompetencji sejmów nie należały. Sejmy ogólnokrajowe zajmowały się m.in. detronizacją Zygmunta Luksemburskiego czy przyjęciem 4 Artykułów Praskich np. na sejmie w *Čáslavi* w 1421 r. Ten sam sejm ustanowił 20-osobową *zemskou vládu* („rząd” krajowy), w skład której weszło 5 przedstawicieli panów (możnych), 5 przedstawicieli rycerstwa, 2 przedstawicieli Taboru i 8 reprezentantów husyc-

³¹ S. Bylina: *Rewolucja husycka*. T. 1: *Przedświt i pierwsze lata*. Instytut Historii PAN—Wydawnictwo Neriton, Warszawa, 2011, s. 10.

³² F. Šmahel: *Husitská revoluce*. Díl 2: *Kořeny české reformace...*, s. 112.

³³ F. Šmahel: *Husitská revoluce*. Díl 3: *Kronika válečných let*. Univerzita Karlova, Praha, 1993, s. 263.

kich miast³⁴. Wielokrotnie były też zwoływane sejmy regionalne lub w obrębie poszczególnych stronnictw husyckich.

W stosunku do doby przedrewolucyjnej zmieniły się także skład i reprezentacja uprawnionych do uczestnictwa w takich sejmach, a udział w nich większych miast z Pragą na czele potwierdził rosnącą rolę miast i mieszczaństwa. Podobne znaczenie miały także synody duchowieństwa husyckiego, które m.in. zajmowały się wykładnią prawa Bożego. W praktyce każdy związek husycki był jakby odrębną republiką — rządzącą się dużą autonomią — w której władza dzielona była pomiędzy wybieranych hetmanów, księży i członków rad miejskich.

Kara śmierci

Interesującym zagadnieniem, które pojawiło się w trakcie rewolucyjnej „przebudowy” systemu prawnego, był stosunek husytów do kary śmierci. Za swoisty fenomen można uznać, że w tych okrutnych czasach, pełnych wojen i śmierci, pojawiały się wśród husytów głosy postulujące ograniczenie stosowania najwyższego wymiaru kary — kary śmierci. Szczególnie krytykowano — jako niezgodne z prawem Bożym — karanie śmiercią w sprawach o pospolite kradzieże. Temat ten podjęto także w czasie dysput na uniwersytecie praskim, a husycki synod *Svatováclavský* (na świętego Wacława roku 1418) stanął na stanowisku, że kara śmierci powinna dotyczyć tylko „wielkich przestępców” i ciężkich przestępstw³⁵.

Również synod radykalnego taboryckiego duchowieństwa z roku 1422 w Písku i dwa synody w Taborze i Klatovech w roku 1424 w podobnym duchu zajmowały się tym problemem. Księża taboryccy, biorąc pod uwagę nadmierność stosowania najcięższych kar, zdecydowali się ogłosić, że: „ani przy sążeniu winnych, ani przy karze śmierci nie ma się stosować Starego Testamentu, ani praw ludzkich sprzeciwiających się ewangelii [...]”. A jeżeli już musiano by sięgnąć do Starego Testamentu, to „tylko wtedy, jeśli zezwala na to Chrystus, i jeśli to pierwszy Kościół apostołski uznawał i rzeczywiście zachowywał [...]”³⁶. Tak więc nawet radykałowie wyraźnie wskazywali, że najwyższym prawem, na podstawie którego wydaje się wyroki, powinien być Nowy Testament (ewangelie), znacznie mniej surowy od zapisów Starego Testamentu. Du-

³⁴ *Velké dějiny zemí Koruny české — Stát...*, s. 91.

³⁵ J. Kejř: *Trest smrti v husitské revoluce*. „Časopis Právněhistorické studie” 2005, Roč. 37, s. 74.

³⁶ J. Macek: *Ktož jsú boží bojovníci*. Melantrich, Praha, 1951, s. 134.

chowni związku taboryckiego uchwalili też, że również sama kara śmierci nie może być na nikim wykonana dla żadnego przestępstwa, jeśli nie przewiduje tego Nowy Testament. Petr Chelčický przypominał, że w Nowym Testamencie w ogóle nie przewidziano kary śmierci dla złodzieja i proponował, aby karą była praca fizyczna, która byłaby zadośćuczynieniem za szkodę, a jednocześnie odgrywałaby rolę odstraszającą³⁷.

O tym, że nie były to tylko teoretyczne rozważania, lecz również realne i trwałe działania świadczy np. uchwalony na synodzie z roku 1421 „spis kar”, który nie przewidywał kary śmierci. Wśród katalogu kar za niektóre grzechy ciężkie wymienionych w Czwartym Artykule Praskim, jak pijaństwo czy gra w kości, pojawia się tylko kara jednego miesiąca więzienia, a w przypadku księdza — utrata urzędu. Przywódca radykalnego duchowieństwa Mikuláš Biskupec z Pelhřimova karę śmierci za kradzież i inne wykroczenia uznawał za rażące złamanie 5. przykazania — „Nie zabijaj” — i grzech śmiertelny³⁸. Przypominał także, że po wykonaniu kary śmierci grzesznika nie można już przywrócić do życia, Ewangelia zaś nie mówi o zemście nad grzesznikiem, ale o jego naprawie³⁹. Z kolei Jan Rokycana, poważany husycki duchowny z Pragi i mistrz uniwersytecki, w czasie swego wystąpienia na soborze bazylejskim, w sobotę 4 kwietnia 1433 r., przeciwstawił się katolickiej praktyce szafowania karą śmierci, mówiąc: „w husyckiej Pradze przez wiele lat nikt nie został powieszony za kradzież”⁴⁰. Przypomniał także, że w Starym Testamencie kradzież nie była karana śmiercią, a złodziej musiał 5-krotnie wynagrodzić to, co ukradł. Natomiast w ówczesnej katolickiej Europie ten, kto ukradł konia, był karany śmiercią przez powieszenie, ten zaś kto ukradł jakiś drobny przedmiot, jeszcze zanim został doprowadzony przed sąd, był ciężko pobity. Jednocześnie mistrz Rokycana, z charakterystyczną husycką ortodoksją moralną, wytknął kardynałom, że ktoś, kto dopuszczał się o wiele cięższego grzechu, mianowicie cudzołóstwa, gorszego niżby ukradł 100 koni, nie był karany śmiercią przez powieszenie.

Profesor Jiří Kejř, jeden z najwybitniejszych czeskich historyków prawa, zwrócił uwagę, że w dokumentach archiwalnych Nowego Miasta Praskiego występuje 5-letnia luka, w czasie której nie zasądzano wyroków śmierci. Dnia 7 marca 1428 r. niejaki Makovec został ścięty za „złe czyny, cudzołóstwo i gwałty na pannach i wdowach dokonane w czasie wojen”⁴¹. Kolejna kara śmierci została zasądzona dopiero 7 maja 1433 r. wobec Čenka ze Sendra-

³⁷ J. Kejř: *Trest smrti...*, s. 80.

³⁸ F. Šmahel: *Husitská revoluce*. Díl 2: *Kořeny české reformace...*, s. 113.

³⁹ T. Fudge: *Crime, Punishment and Pacifism in the Thought of Bishop Mikuláš of Pelhřimov, 1420—1452*. „The Bohemian Reformation and Religious Practice” [Prague] 2000, vol. 3, s. 90.

⁴⁰ A. Krchňák: *Čechové na basilejském sněmu*. Trinitas, Svítavy, 1997, s. 146.

⁴¹ J. Kejř: *Trest smrti...*, s. 78.

żyć za „kradzież, włamanie i inne złe czyny”. Jednak gdy prowadzono go na egzekucję, dziewczyna o imieniu Markéta, razem z innymi pannami, zaczęła prosić o litość dla skazańca i oddanie go jej za męża. Radni Nowego Miasta Praskiego zapytali o zgodę zgromadzoną gminę (lud), która na to przystała. Čeněk zatem został odprowadzony na nowomiejski ratusz, gdzie obiecał poprawę i udzielono mu ślubu z Marketą⁴².

Bezprawie w prawo zmienić

Rewolucja husycka obaliła wiele systemowych i prawnych podstaw Królestwa Czeskiego. Warto jednak zauważyć, że mimo wojny domowej i odpięrania kolejnych krucjat, które papież ogłaszał przeciwko kaccerskim Czechom, husyci potrafili podtrzymać „szkielet” ustrojowych instytucji państwa i prawa. W pierwszym okresie Praga i stworzony wokół niej związek miast i szlachty husyckiej starały się utrzymać podstawy systemu politycznego, przez zwołanie sejmiku i wybór zarządców królestwa. Kolejne sejmy regionalne zwoływane były często, jednocześnie odbywały się też debaty między religijnymi frakcjami i synody duchowieństwa husyckiego. Wcześniej już wspomniany jeden z najważniejszych sejmów, który obradował w Čáslavi na początku czerwca 1421 r., proklamował m.in. „bezprawie w prawo zmienić i zaprowadzić jedność w Królestwie”⁴³. Umiarkowany obóz husycki podjął nawet próbę ofiarowania królewskiej korony czeskiej Władysławowi Jagielle, a później księciu Witoldowi. Niestety, poza wysłaniem wiosną 1422 r. księcia Zygmunta Korybutowicza w charakterze namiestnika (odwołanego już po roku), plany te zakończyły się fiaskiem.

Na terenach opanowanych przez husytów tworzono rodzaj *quasi*-republiki. Husyci, inaczej niż wcześniejsze ruchy religijne, jak katarzy czy waldensi, odnosili spektakularne zwycięstwa militarne, po odparciu krucjat sami przeszli do ofensywy, pustosząc dużą część Europy Środkowej. Zmusili cesarza Zygmunta Luksemburczyka i sobór powszechny w Bazylei do uznania ich za „równorzędnych” wyznawców Chrystusa. Kompaktaty bazylejskie z 1433 r., potwierdzone przez Zygmunta Luksemburczyka w Jihlavě w 1436 r., ustanowiły Królestwo Czeskie krajem tzw. *dvojitého lidu* — katolików i husytów, dwóch równorzędnych wyznań i dwóch Kościołów. Był to absolutny fenomen średniowiecznej Europy. Co więcej, w 1458 r. na tronie Królestwa Czeskiego

⁴² Ibidem, s. 80.

⁴³ P. Čornej: *Vzbúření, bůře, bůrka a husitská revoluce*. In: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*. Kol. autorů. Praha 2013, s. 123.

zasiadł Jiří z Poděbrad, król husyta. Od roku 1457 zaczęło się formować trzecie wyznanie — Jednota Bratrská, nawiązujące m.in. do nauczania Petra Chelčickeho, które mimo prześladowań rozwijało się, zdobywając tysiące nowych wiernych⁴⁴. W drugiej połowie XV w. w Czechach i na Morawach można więc mówić o „małej reformacji”.

Gdy kolejny król Władysław II Jagiellończyk próbował naruszyć ten stan, w roku 1483 w Pradze doszło do drugiej defenestracji i ponownie wybuchło powstanie. Król i katolicy musieli uciekać z miasta. Potwierdzeniem utrzymania religijnego i politycznego kompromisu był pokój religijny w Kutnej Horze, zawarty w 1485 r. Ustanawiał on wolność religijną każdego człowieka (w praktyce według zasady *cuius regio, eius religio*) i zapewniał na 32 lata (do 1517 r.) nienaruszalność tych ustaleń. Mimo wielokrotnych prób podważenia tego kompromisu ze strony Kościoła katolickiego, husyci utrzymali znaczną część swoich religijnych i politycznych zdobyczy, w praktyce aż do roku 1620 i klęski czeskiego antyhabsburskiego powstania.

Regulaminy wojskowe

Choć przepisy określające zasady działania oddziałów zbrojnych pozostają na marginesie naszych rozważań, ważna rola tych regulacji powstałych w czasie rewolucji i wojen husyckich warta jest uwagi. Regulaminy wojskowe z reguły ograniczają się do podziału kompetencji między członków oddziałów zbrojnych i są swoistymi kodeksami praw i obowiązków dla służących w wojsku lub biorących czynny udział w wojnie. Przepisy te w czasach pokoju dotyczą zaledwie niewielkiej liczby społeczeństwa, jednak w okresie rewolucji husyckiej stały się również pewną formą opisanego nowego ładu społecznego, nowego ładu prawnego o stosunkowo dużym oddziaływaniu. Przypomnijmy, że czas ten to stan permanentnej rewolucji, jednoczesnej wojny z najazdem zewnętrznym i wojny domowej. Istniejące związki husyckie (m.in. taborycki i praski) były w zasadzie wojskowymi republikami, w których często decydujący głos i władzę mieli wyżsi dowódcy wojskowi. Od momentu, w którym Jan Žižka zorganizował wojska polowe, a więc stałe, zawodowe oddziały⁴⁵, regulaminy wojskowe stały się dla nich ważnym zbiorem przepisów prawnych. W tej grupie kombatantów były także załogi zdobytych miast, zamków, nie tylko w Czechach i części Moraw, lecz także na zajętych przez husytów terenach Słowacji (ówczesnych

⁴⁴ O. Halama: *Jednota bratrská*. In: *Husitské století*. Kol. autorů. NLN, Praha, 2014, s. 608—610.

⁴⁵ R. Novotný: *Polní vojska*. In: *Husitské století*. Kol. autorů..., s. 131—147.

Górnych Węgrzech) i na Dolnym i Górnym Śląsku. Same husyckie wojska polne to nie tylko kilkanaście tysięcy mężczyzn, to także kolejne tysiące członków ich rodzin, w tym kobiety często biorące udział w walkach⁴⁶.

Regulaminy wojskowe stały się ważnym elementem prawnym „nowego porządku”, uzupełniającym luki po odrzuconym wcześniej systemie. Ich znaczenie znajduje również potwierdzenie w liczbie powstałych w tym okresie tego typu dokumentów. Warto wymienić te z nich, które pozostały w dobrze zachowanych źródłach archiwalnych, m.in.: *Hodětínuv vojenský řád*, wspomniane wcześniej *Usnesení university o podmínkách boje* czy też bardzo szczegółolny w formie — w postaci słów i zapisu nutowego pieśni — *Ktož jsú Boží Bojovníci*⁴⁷. Najbardziej znanym regulaminem jest *Žižkův vojenský řád*, którego autorem był Jan Žižka z Trocnova, jeden z największych husyckich dowódców wojskowych i przywódców politycznych⁴⁸. Wiele przepisów zawartych w husyckich regulaminach wojskowych już w XV w. zostało powielonych w kilkunastu innych regulaminach powstałych w państwach niemieckich, a nawet w Prusach, w zakonie krzyżackim⁴⁹.

Rewolucja w średniowieczu?

Na koniec kilka słów wyjaśnienia na temat używanego w niniejszym tekście określenia „rewolucja”. Związane jest ono przede wszystkim z historią nowożytną, a w przypadku wydarzeń mających miejsce w późnośredniowiecznej Europie jego użycie może budzić kontrowersje⁵⁰. W średniowieczu znano słowo „rewolucja”; w języku łacińskim (*revolution* oznaczało cykliczny ruch i było związane z astronomią i astrologią), a także w języku francuskim i angielskim. W drugiej połowie XIV w. we Włoszech za pomocą słowa *rivolture* określano gwałtowne przewroty w radach miejskich, m.in. we Florencji. Jednak sami uczestnicy rewolucji husyckiej, po obu „stronach barykady”, oraz opisujący te wydarzenia w kolejnych latach XV w. słowa „rewolucja” nie używali. W źród-

⁴⁶ A. Kolářová-Císařová: *Žena v hnutí husitském*. Nakładem „Sokolice”, Praha-Nusle, 1915, s. 175.

⁴⁷ S. Bylina: *Hussitica*. Instytut Historii PAN, Warszawa, 2007, s. 135.

⁴⁸ A. Paner: *Jan Žižka z Trocnova*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 2002, s. 273—280.

⁴⁹ J. Biderman: *Vozová hradba a vojenský řád. Univerzální vzor či národnostní specifikum ve vztahu k válečnému umění?* In: *Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku*. Kol. Autorů. CMS, Praha, 2016, s. 252.

⁵⁰ M.in. przeciwko używaniu słowa „rewolucja” dla opisanie ruchu husyckiego protestował, podczas rozmów i konsultacji z autorem, śp. prof. dr hab. Ryszard Małajny.

łach powstałych w tym okresie pojawiają się określenia: *vzbúrenie*, *búře*, *búřka* oznaczające wzburzenie, burzę, a będące synonimem wyrazu „rebelia”⁵¹.

Ruch husycki w dużej mierze spełnia przesłanki przynajmniej części współczesnych definicji rewolucji. Był to bowiem ruch, w który włączyła się znaczna część społeczeństwa, przebiegał w sposób gwałtowny, niezgodny z zasadami wcześniej przyjętymi i z użyciem środków pozaprawnych. Stał się szybką (jak na warunki średniowiecznej Europy) fundamentalną, społeczną, ekonomiczną i religijną zmianą. Część jej rezultatów utrzymało się na terenie Królestwa Czeskiego przez niemal 200 lat. Kwestia rozstrzygnięcia złożonych problemów różnorodnych definicji pojęcia „rewolucja” nie jest jednak tematem niniejszego artykułu. Zwróćmy jedynie uwagę na powszechne używanie określenia „rewolucja husycka” przez bogatą historiografię czeską, np. w publikacjach jednych z największych współczesnych znawców tematyki husyckiej na świecie, jakimi są profesorowie František Šmahel i Petr Čornej⁵². Również polscy historycy posługują się tym sformułowaniem, m.in. profesorowie Stanisław Bylina i Wojciech Iwańczak⁵³. Zostało ono także przyjęte przez historyków zachodnioeuropejskich, profesor Alexander Patschovsky poświęcił temu zagadnieniu artykuł zatytułowany *Rewolucyjność husyckiej rewolucji*⁵⁴.

Zwycięstwo czy klęska?

W bratobójczej bitwie pod Lipanami 30 maja 1434 r. zostały rozbite i zdziesiątkowane siły radykalnych stronnictw husyckich (taborytów i sierotek). Otworło to drogę do zawarcia ugody z cesarzem Zygmuntem Luksemburczykiem. Jednym z jej fundamentów były ustalenia przyjęte w czasie soboru w Bazylei w 1433 r. między Kościołem katolickim a husytami. Choć wiele programowych i ideologicznych postulatów głoszonych przez husytów pozostało jedynie pustymi hasłami lub musiano je znacząco zmodyfikować, rewolucja odcisnęła swoje silne piętno na Królestwie Czeskim. Husyci przetrwali nie tylko z uwagi na ogromną siłę militarną, lecz także dzięki zachowaniu i podtrzymywaniu ram systemu politycznego i prawnego oraz budowaniu nowych, wspólnych norm (przede wszystkim 4 Artykuły Praskie) programu jednoczącego cały ruch.

⁵¹ P. Čornej: *Vzbúrenie, búře, búřka a husitská revoluce...*, s. 111—137.

⁵² Na przykład fundamentalne czterotomowe dzieło F. Šmahela: *Husitská revoluce...*

⁵³ Na przykład trylogia S. Byliny: *Rewolucja husycka...*

⁵⁴ A. Patschovsky: *Revolučnost husitské revoluce*. „Český časopis historický” 2001, 99, s. 231—251.

Kościół katolicki musiał przynajmniej formalnie pogodzić się z istnieniem konkurencyjnego wyznania husyckiego, nazywanego utrakwistycznym. Katolickie duchowieństwo zostało pozbawione ok. 90% majątków ziemskich na terenie Czech, tracąc tym samym władzę oraz siłę politycznego i gospodarczego oddziaływania. Król również utracił większość materialnej podstawy swojej władzy — z niemal 40 zamków, jakie posiadał przed rokiem 1419, po rewolucji pozostały w jego władaniu jedynie 2; musiał też sprzedać i zastawić część swoich regaliów i praw majątkowych⁵⁵. W nowej porewolucyjnej rzeczywistości zdecydowanie zyskała wyższa szlachta, która wzbogaciła się w czasie wojen, zdobywając lub biorąc „w ochronę” majątki królewskie i kościelne. Uzyskała również przemożne wpływy na kolejnych pretendentów do korony i samych władców Królestwa Czeskiego, a przedstawiciel jednego z możliwych rodów Jerzy z Podiebradów sięgnął nawet po koronę. Wiele zyskała także niższa szlachta (rycerstwo), która oprócz zysków materialnych po raz pierwszy otrzymała także prawo mianowania 8 członków najwyższego *zemského soudu* (reaktywowanego w 1437 r.), zasiadających obok 12 przedstawicieli możnowładztwa⁵⁶. Swoje znaczenie gospodarcze i majątkowe zwiększyły także miasta, ze stołeczną Pragą na czele, stając się ważnym partnerem dla króla i szlachty.

Dzięki formalnemu uznaniu nowego wyznania również część husyckich postulatów dotyczących zmian w prawie mogła być stosowana w majątkach ziemskich szlachty utrakwistycznej i zarządzanych przez utrakwistów miastach, przy wsparciu husyckiego duchowieństwa i Uniwersytetu Praskiego.

Bibliografia

- Bartlová M., Cermanová P., Novotny R. et al.: *Husitské století*. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 2014.
- Biderman J.: *Vozová hradba a vojenský řád. Univerzální vzor či národnostní specifikum ve vztahu k válečnému umění?* In: *Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku*. Kol. Autorů. CMS, Praha, 2016.
- Bylina S.: *Hussitica*. Instytut Historii PAN, Warszawa, 2007.
- Bylina S.: *Na skraju lewicy husyckiej*. Instytut Historii PAN, Warszawa, 2005.
- Bylina S.: *Rewolucja husycka*. T. 1—3. Instytut Historii PAN—Wydawnictwo Neriton, Warszawa, 2011—2016.
- Čornej P.: *Světla a stíny husitství. (Události — osobnosti — texty — tradice)*. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 2014.

⁵⁵ R. Novotny: *Prostor a společnost...*, s. 153—159.

⁵⁶ K. Kowalewski: *Rycerze, włodycy, panosze. Ludzie systemu lennego w średniowiecznych Czechach*. Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, Warszawa, 2009, s. 74; P. Čornej: *Vzbúrenie, búrka, búrka a husitská revoluce...*, s. 117.

- Čornej P.: *Tajemství českých kronik*. Nakladatelství PASEKA, Praha—Litomyšl, 2003.
- Čornej P.: *Velké dějiny země Koruny Česke, svazek V (1402—1437)*. Nakladatelství PASEKA, Praha—Litomyšl, 2000.
- Čornej P.: *Vzbúrenie, búrka, búrka a husitská revoluce*. In: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*. Kol. autorů. Praha 2013.
- Encyklopedie husitství*. Husitské muzeum v Táboře, Tábor, 2007.
- Fudge T.: *Crime, Punishment and Pacifism in the Thought of Bishop Mikuláš of Pelhřimov, 1420—1452*. „The Bohemian Reformation and Religious Practice” [Prague] 2000, vol. 3, s. 69—103.
- Fudge T.: *The “Law of God”: Reform and Religious Practice in Late Medieval Bohemia*. „The Bohemian Reformation and Religious Practice” [Prague] 1994, vol. 1, s. 49—79.
- Halama O.: *Jednota bratrská*. In: *Husitské století*. Kol. autorů. NLN, Praha, 2014.
- Iwańczak W.: *Ludzie miecza modlitwy pracy. Trójpodział społeczeństwa w średniowiecznej myśli czeskiej*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce, 1995.
- Jan z Příbramě: *Život kněží tábořských*. Příbram 2000.
- Kacíři, barbari, nepřátelé: *Odlíšnost a stereotypy v pozdním středověku*. K vydání připravili V. Bažant, V. Vejrychová. CMS Nakladatelství Filosofia, Praha, 2016.
- Kejř J.: *Dvě studie o husitském právnictví*. In: „Rozpravy Československé akademie věd”. Řada společenských věd. Roč. 64, seš. 5. Praha 1954, s. 1—55.
- Kejř J.: *Husité*. Nakladatelství Panorama, Praha, 1984.
- Kejř J.: *Mistr Jan Hus o právnictví*. „Právněhistorické studie” [Praha] 1955, 1, s. 83—97.
- Kejř J.: *Právní myšlení v dílech husitských teoretiků*. „Právněhistorické studie” [Praha] 1978, 21, s. 197—207.
- Kejř J.: *Právní život v husitské Kutné hoře*. Československá akademie věd, Praha, 1958.
- Kejř J.: *Trest smrti v husitské revoluce*. „Časopis Právněhistorické studie” 2005, Roč. 37, s. 71—86.
- Kejř J.: *Vznik městského zřízení v Táboře*. „Jihočeský sborník historický” 1971, s. 31—44.
- Kejř J.: *Z počátku česke reformace*. Nakladatelství L. Marek, Brno, 2006.
- Kolářová-Císařová A.: *Žena v hnutí husitském*. Nákladem „Sokolice”, Praha-Nusle, 1915.
- Kowalewski K.: *Rycerze, włodycy, panosze. Ludzie systemu lennego w średniowiecznych Czechach*. Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, Warszawa, 2009.
- Krchňák A.: *Čechové na basilejském sněmu*. Trinitas Svitavy 1997.
- Macek J.: *Ktož jsú boží bojovníci*. Melantrich, Praha, 1951.
- Macek J.: *Nejstarší husitský bojový řád*. In: *Historie a vojenství: sborník Vojenského historického ústavu*. Č. 2: *Naše vojsko*. Praha 1952, s. 61—82.
- Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*. Red. J. Pysiak, A. Pieniądz-Skrzypczak, M.R. Pauk. Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, Warszawa—Kraków, 2002.

- Novotny R.: *Prostor a společnost*. In: *Husitské století*. Kol. autorů. NLN, Praha, 2014.
- Paner A.: *Jan Žižka z Trocnova*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 2002.
- Patschovsky A.: *Revolučnost husitské revoluce*. „Český časopis historický” 2001, 99, s. 231—251.
- Rychterová P., Soukup P.: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*. CMS Nakladatelství Filosofía, Praha, 2013.
- Soukup P.: *Władza prawowita i wojna sprawiedliwa w myśli husyckiej*. W: *Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium*. Warszawa—Kraków 2002.
- Šmahel F.: *Basilejska kompaktata. Pribeh deseti listin*. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 2011.
- Šmahel F.: *Husitská revoluce*. Dil 1—4. Univerzita Karlova, Praha, 1993.
- Šmahel F.: *Jan Hus*. Argo, Praha, 2013.
- Vaněček V.: *Idea spraviedlnosti a práva*. In: *Husité*. Praha 1984.
- Vaněček V.: *Stát a právo v husitském revolučním hnutí*. *Pravnik* 1952, s. 260—288.
- Velké dějiny země Koruny české — Stát*. Kol. autorů. Nakladatelství PASEKA, Praha—Litomyšl, 2015.
- Zega W.: *Filozofia Boga w „Quaestiones Sententiarum” Mikołaja Bicepsa: krytyka prądów nominalistycznych na Uniwersytecie Praskim w latach osiemdziesiątych XIV w.* Wydawnictwo Homini, Warszawa, 2002.

Daniel Korbel

Das Recht in der Zeit der Hussitischen Revolution

Schlüsselwörter: Hussitenbewegung, Hussitische Revolution, Recht im Mittelalter

Zusammenfassung: Um die Wende vom 14. zum 15. Jahrhundert begann sich im Königreich Böhmen eine Bewegung herauszukristallisieren, die zur Reformierung der katholischen Kirche aufforderte. In Anlehnung an die Lehren von John Wycliffe und Jan Hus wurden Versuche unternommen, Druck auf die kirchliche Hierarchie von unten auszuüben und sie von der Notwendigkeit zu überzeugen, die Änderungen vorzunehmen bzw. den gepredigten Lehren tatsächlich Folge zu leisten. Das Wirken von Jan Hus wurde allerdings verdammt und er selbst, nachdem er zum Konzil von Konstanz geladen worden war, 1415 als Ketzer auf dem Scheiterhaufen verbrannt, obwohl ihm der Kaiser Sigismund von Luxemburg freies Geleit zugesichert hatte. Dies führte zur Radikalisierung eines Großteils der böhmischen Bevölkerung. Der Versuch, den wachsenden religiösen, sozialen und nationalen Unruhen gewaltsam Einhalt zu gebieten, führte 1419 zum Ausbruch einer Revolution, die bis 1437 andauerte. Das Ziel des vorliegenden Artikels ist es, das hussitische Programm und dessen praktische Umsetzung als revolutionäre Änderung der Rechtsordnung darzustellen. Welche Rechtsnormen lehnten die Hussiten ab und warum? Wo durch wollten sie diese ersetzen?

Law during the Hussite Revolution

Keywords: Hussite movement, Hussite revolution, law in the Middle Ages

Summary: At the turn of the 14th and 15th centuries, a movement calling for the reform of the Catholic Church began to crystallize in the Kingdom of Bohemia. Based on the teachings of John Wyclif and later — John Hus, attempts were made to influence the church hierarchy at the grassroots level and convince them to make the necessary changes, and actually follow the doctrines they preached. Unfortunately, Hus' teaching was condemned, he was summoned to the Council of Constance, and despite having a safe-conduct voucher from the Emperor Sigismund of Luxemburg, he was burned at the stake as a heretic in 1415. This event led to the radicalisation of a large part of the population of the Bohemian Kingdom. The attempts to forcefully stop the growing religious, social and national turmoil led to the outbreak of a revolution in 1419, which lasted until 1437. This article is an attempt to present the Hussite programme and its practical implementation with regard to revolutionary change of the legal system. Which legal norms did the Hussites reject and why, and how did they want to replace them?